

Boşanmış Kadınların Boşanma Aşaması, Süreci ve Sonrasında Yaşadıkları Zorluklar: Esenler SHM Örneği

The Stages of Divorce and Difficulties Experienced by Divorced Women: An Esenler SHM Example

Fatih Kucur¹ , Özge Kelebek² 

Öz

Çalışma, Esenler Sosyal Hizmet Merkezi Sosyal ve Ekonomik Destek Birimi'nden (SED) yardım alan 14 boşanmış kadının, boşanma süreçleri ve sonrasında yaşadıkları sorunların araştırılması ve bu sorunların neden-sonuçları hakkında geniş bir perspektiften tartışma yürütülebilmesi amacıyla nitel araştırma yöntemi kullanılarak yapılmıştır. Araştırma deseni olarak, katılımcının fenomeni yaşadığı gibi tanımlamasına ve böylece olgunun yapısını aktarmaya teşvik etmesi bakımından fenomenolojik araştırma deseni çalışmaya uygunluk göstermiştir. Derinlemesine görüşme yöntemiyle toplanan veriler sonucunda; evlilik süreci, boşanma süreci ve boşanma sonrası süreç, üç ana başlığı oluşturmuş ve bu ana başlıklar alt temalar ile desteklenmiştir. Araştırma sonucunda; kadınların çoğunun eşinden şiddet gördüğü, bu durumun kendilerinde de şiddet davranışına yol açtığı, buna rağmen haklarını bilmemelerinden veya çocuklarını mağdur etmek istememelerinden dolayı boşanmayı devamlı erteledikleri; boşanmaya karar verdiklerinde ise ailelerinden ve çevrelerinden ağırlıklı olarak olumsuz tepkiler gördükleri ve bu durumdan etkilendikleri tespit edilmiştir. Kadınların boşanma sonrasında toplumun yarattığı bu baskıdan dolayı kimi zaman boşandıkları gerçeğini gizlemeleri de, araştırmayla elde edilen bir diğer sonuçtur. Özetle, boşanmanın, özellikle toplumsal ve kültürel nedenlere dayalı olarak, boşanmış kadınları mutsuzluğa zorlayan birçok sosyal, ekonomik, psikolojik ve kültürel kısıtlamayı doğurduğu ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler

Aile, Evlilik, Boşanma, Kadın, Nitel Araştırma

Abstract

The study employed qualitative research methods to study the experiences of 14 women who received assistance from the Esenler Social Service Center Social and Economic Support Unit (SED) while they underwent a divorce. This essay also explores problems that the women experienced afterwards and

1 Sorumlu Yazar: Fatih Kucur (Dr. Öğr. Üyesi), İstanbul Üniversitesi- Cerrahpaşa, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, İstanbul, Türkiye. E-posta: fatih.kucur@istanbul.edu.tr ORCID: 0000-0001-5329-9905

2 Özge Kelebek (SHU/Yüksek Lisans Öğrencisi), Yeşilay/İstanbul Üniversitesi- Cerrahpaşa, Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, İstanbul, Türkiye. E-posta: zgekelebek@gmail.com ORCID: 0000-0003-0951-6815

Atf: Kucur, F. ve Kelebek, O. (2021). Boşanmış Kadınların Boşanma Aşaması, Süreci ve Sonrasında Yaşadıkları Zorluklar: Esenler SHM Örneği. Journal of Social Policy Conferences, 80, 231-266. <https://doi.org/10.26650/jspc.2021.80.000329>

the various causes and effects of these problems. A phenomenological research approach was adopted in order to encourage participants to describe the phenomenon as they experienced it. By doing so, this study was able to accurately describe the structure of the phenomenon. According to our analysis of data collected through in-depth interviews, we identified three main topics: the marriage process, divorce process, and post-divorce process. These categories were further divided into subthemes. The research results demonstrate that the majority of divorced women were subjected to violence by their spouses. However, the women postponed divorce because they were unaware of their rights or did not want to negatively affect their children. However, when women decided to get divorced, their families and acquaintances reacted with overwhelmingly negative reactions, which affected the women. Our results also showed that women sometimes hid their divorces from others due to societal pressure. In summary, our study shows that divorce can place various social, economic, psychological, and cultural pressures on women, which can cause them to become unhappy.

Keywords

Family, Marriage, Divorce, Woman, Qualitative Research

Extended Summary

As the foundation of society, the family is a structure that enables the individual to become socialized and better understand existence. Therefore, the family is a central element of most societies. However, in recent times, the transformation of society and the individual has resulted in a transformation of how people conceive of the concept of family. This has been a process of “being transformed” rather than a process of “transforming,” particularly when considering the modern world. The process of “being transformed” has caused conflict and the formation of an anachronistic structure between social processes, law, and the expectations of the modern world. The accelerated state of social transformations, which have taken a long time to spread, is an important problem facing societies. Because, as a result of this process, known solution generating mechanisms have become obsolete and people have tried in vain to solve their own problems through trial and error. This has led to a series of social crises. The concepts of family and divorce have suffered as a result of this process, and legal and social processes are not functioning properly. For this study, we interviewed 14 divorced women who received assistance from the (SED) at the Esenler Social Service Center. Qualitative research methods were used, and a phenomenological research approach was adopted. In this context, this study sought to analyze these women’s intra-familial relations before divorce, the events or people that caused the divorce, factors that prevented or delayed the divorce, and problems experienced after the divorce. An analysis of the data revealed that the method of marriage and the existence of a child were factors that initially delayed divorce. In this stage of divorce, women faced problems with court processes, and were disadvantaged by an unawareness of their rights. Finally, this study identified problems related to a child having to move and personal finances that were experienced by women following divorce.

Because marriage involves living with another person, it can often give rise to tension and conflict. How the law deals with such conflicts affects how marital problems are dealt with and resolved. In fact, the problems that can arise in a society that prioritizes the individual, the solutions to these problems, and the different forms of problems and solutions that may arise in a social structure that prioritizes society and nature all differ from one another.

We conclude that people’s rights and responsibilities have not developed in parallel throughout this historical transformation. Although the law appears to

have been amended, the speed with which social relations have transformed has not allowed the basic philosophy of society to adapt. Therefore, in present times, the most pressing problem is the continual disconnect between law and society. The age-old question of what should form the basis of law is beyond the scope of this article. However, our study has identified the difficulty the individual faces when attempting to properly assume his or her roles and responsibilities despite this contradictory and troubling situation. For example, in this context, the issue of alimony has increasingly becoming a problem. It is clear that the rapid transformation of both social and legal processes has outstripped the pace of change in public opinion and traditional norms. As a result, problems inevitably arise regarding the social acceptance of the rights and responsibilities legally imposed on individuals. It is clear that this problem lies at the heart of the violence that is constantly in the news.

Our study has also revealed that problems arising from interpersonal relationships impact divorce processes. One such example is substance use. The destructive effects of substance use on the life of the individual has been studied extensively in the literature. It is observed that with the transformation of substance use into addiction, a person may face many social and psychological challenges. This is because addiction can affect one's thinking and behavioral processes. This situation causes the person to become aggressive, possibly harming themselves or people around them. A weak or surface-level relationship before marriage can also cause problems to arise at the level of the individual. Even for couples that liked each other before marriage, not knowing each other well enough can contribute significantly to divorce. In addition, inconsistent spending by a spouse, the inability to earn sufficient household income, weak communication between spouses, violence perpetrated by spouses against each other, and the existence of children have all been identified as reasons for divorce.

While there are several factors that influence divorce, it is also necessary to consider factors that either prevent or delay divorce. Therefore, factors that prevent or delay divorce constitute a main theme of this study. We found that study participants felt a desire to get divorced multiple times, but delayed due to reasons such as the presence of children and kinship relations. Legal problems that arose during the process of getting divorced included the long duration of divorce proceedings, participants not requesting alimony, and

participants not knowing their rights. As the last major theme of the study, we examined the post-divorce process. Subthemes of this topic included changes of residence, hiding one's divorce, the working lives of women, and difficulties in securing a home.

Boşanmış Kadınların Boşanma Aşaması, Süreci ve Sonrasında Yaşadıkları Zorluklar: Esenler SHM Örneği

Toplumun temelini oluşturan bir yapı olarak aile kendi kuralları olan ve yoğun etkileşimin, yaşantıların paylaşıldığı bir gruptur. Bu şekliyle hemen hemen tüm toplumlarda önemli bir yere sahiptir. Ailenin kuruluş akdi olarak evlilik sürecinin anlamı ve katkısı ise her birey/kültür için farklılıklar arz edebilmektedir. Ancak tarihin önemli bir bölümünde aile kurumuna atfedilen koruyucu ve destekleyici işlevlerin, modern dünya ile birlikte devlet kurumlarına aktarılmış olması ve kurumların aile dışı sosyal destek mekanizmalarını geliştirmesi, aileye ve evlilik kavramına bakışı da dönüştürmüştür. Bu dönüşümde toplumsal yapının ve ihtiyaçların farklılaşmasının yanında yeni bireycilik anlayışının ve dünya ile ilgili kurulan irtibat biçimlerinin de katkısı oldukça fazladır.

Bütün bunların ışığında aile, bugün daha soyut bir kavram olarak orta yerde durmaktadır. Bu durum evlilik kurumuna bakışı da dönüştürmüştür ve sonuçta boşanmalar ve evlilik dışı birliktelikler daha sık görülür olmuştur. Boşanmanın nedenleri toplumdan topluma, kültürden kültüre farklılık arz etmektedir. Ancak boşanma oranlarındaki artış, modern birçok toplumda ortaktır ve bu da boşanma olgusunun sosyal bir sorun olarak ele alınmasını gerektirmektedir. Bu araştırma da bu kapsamda; üzerinde çevrenin de en az boşanmayı deneyimleyen kişiler kadar etkili olduğu boşanma sürecinin ve sonuçlarının kadın açısından nasıl yorumlandığına ışık tutmayı amaçlamaktadır. Nitel yöntemle yürütülen bu araştırmanın alana önemli bir katkı sunacağına inanılmaktadır.

Kavramsal Çerçeve

Aile, Evlilik ve Boşanma

Klasik aile tanımları aileyi, biyolojik işlevi ile insan neslinin sürekliliğini devam ettiren, sosyalleşme ve kültürleşme aşamalarının başladığı yer olan, belirli kurallar çerçevesinde karşılıklı ilişkilerin kurulduğu, geçmişin tüm birikiminin kuşaklararası aktarımını sağlayan, biyolojik, psikolojik, toplumsal, hukuksal, mali ve sair yönleri içinde barındıran bir yapı olarak tanımlar (Sayın, 1990, s. 2). Ancak yine de ailenin tek bir tanımından bahsetmek mümkün değildir. Birçok bilim dalı ve düşünce adamı aile kavramını kendi perspektifi veya alanının gereklilikleri çerçevesinde ele almıştır. Mesela Parsons, aileyi;

sanayi devriminin gelişimini odak noktasına alarak ekonomik üretim birimi olarak tanımlarken (Merter, 1990, s. 11) Murdock; ortak yerleşim yeri, ekonomik işbirliği ve cinsellik ile nitelenen toplumsal grup olarak ele almıştır (Murdock, 1949, s. 1). Bir diğeri ailenin ekonomik ve toplumsal işlevine vurgu yaparak aileyi; anne, baba, çocuk ve akrabalarından oluşan birlik olarak tanımlamıştır (Gökçe, 1976, s. 48). Bununla birlikte Dikeçligil de aileden, çocukların bakımının gerçekleştiği ve yetiştirildiği sosyal bir kurum olması yönünü ile bahsetmektedir (Dikeçligil, 2012, s. 24) Sonuç olarak ailenin anlamı bireyden bireye, kültürden kültüre, kuşaktan kuşağa değişkenlik gösterdiği için genel bir tanımlama yapmak güçtür. Esasen iki önemli faktör, aile tanımına dair evrensel tanım yapmayı zorlaştırmaktadır. Bunlardan ilki, ailenin kültüre göre farklılık göstermesi ve dolayısıyla toplumlar arasında çeşitlilik göstermesi; ikincisi ise aile yapısı, aile içi ilişkiler gibi hususların sürekli değişime uğramasıdır (Canatan, 2009, s. 60-62).

Toplumların sanayi devrimi sonrasındaki hızlı değişimi, kadınların ve erkeklerin işgücüne katılımlarının artması, hane içi ilişkilerin farklılaşması, kent hayatının bireyler üzerindeki etkileri gibi faktörler aile kurumunun değişmesinde rol oynamıştır (Can, 2014, s. 55). Sanayileşme, kentleşme ve modernleşmenin sonucunda ailedeki bireylerin, kendi bağımsızlıklarını güvence almaya çalışan, hak savunan ve kendi kendine yeten birey anlayışıyla kadın, erkek ve çocuk gibi kategorilere ayrıldığı ve bu kategorilerin birbirinden tamamen ayrı şekilde ele alındığı bir konumlandırma ortaya çıkmıştır. Burada vurgulanmak istenilen birbirinden bağımsızlaştırılarak aralarında keskin sınırların çizildiği bir yapının varlığıdır. Bu bireyselleşme, ailedeki ilişkileri de aşındırmıştır (Öz, 2019, s. 803).

Modern toplumla birlikte insanların sosyal ve ekonomik bağımsızlıkları genişledikçe birbirlerine olan bağılılıkları azalmıştır. Dinin ve diğer toplumsal/kültürel değerlerin sosyal yaşamı etkilemekteki gücü azaldıkça bireyler arasında evliliğin devamına ilişkin bağlayıcı etki de azalmıştır. Neticede evliliklerin sonlanmasında artış meydana gelmiştir ve boşanma olağanlık kazanmaya başlamıştır (Sarpkaya, 2013, s. 30). Evliliğin; ekonomik birliktelik, statüko, çocuk bakımı gibi fonksiyonlarının zamanla kurumlara devredilmiş olması bireysel hareket alanını genişletmiş ve bireyin istek ve arzularının daha görünür olmasına yol açmıştır. Bu istek ve arzuların gerçekleşmemesinin veya karşılık bulamamasının sonucunda evlilik zedelenmekte yahut boşanma görülmektedir

(Timurturkan, 2020, s. 202). İlgar (2003) boşanmayı; resmi birlikteliklerin yasal olarak sonlanması şeklinde tanımlamakta ve boşanmanın sebeplerini ise eşlerin karşılıklı beklentilerinin ve ihtiyaçlarının karşılanmaması, psikolojik doyumun sağlanmaması olarak sıralamaktadır. Bununla birlikte boşanmanın nedenleri, boşanma sonrasında oluşan sorunlar ve kişiler üzerindeki etkileri kültürden kültüre farklılık göstermektedir. Örneğin Schaefer, toplumda boşanmaya karşı olan önyargının azalmasıyla birlikte, boşanma oranlarında artışın meydana geldiğini savunmakta; bunda etkili olan faktörleri ise Amerika bazında; yeni kurulan ailelerdeki çocuk sahibi olma eğiliminin az olması, kadınlara sağlanan fırsat ve imkânların gelişmesi, devlet yardımlarındaki genel artış olarak sıralamaktadır (Schaefer, 2013, s. 325-327).

Boşanma, tarihin her döneminde görülen bir olgu olmasına rağmen modern toplumlarda artan bir seyirde ilerlemektedir. Ülkemizde de boşananların sayısının giderek arttığı görülmektedir. 2009 – 2019 arasındaki döneme bakıldığında, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre, Türkiye’de 2009’da 114 bin 162 boşanan çift sayısı, yaklaşık yüzde 36 artışla 2019’da 155 bin 047’ye yükselmiştir (Dünya Gazetesi, 2010; TÜİK, 2020).

Her ne kadar boşanma, ilk etapta mikro boyutta yalnızca eşleri ve çocukları etkileyen bir süreç gibi görünse de toplumsal boyuttan bakıldığında toplumun sosyal ilişkilerini, sosyal yapısını, oluşturulan değer sistemini ve nesiller boyu aktarılan kültürü yakından etkilemektedir (İlgar, 2003, s. 231). Bu da boşanmanın sosyal sorunlar içerisinde değerlendirilmesine yol açmaktadır (Şentürk, 2008, s. 13).

Yöntem

Çalışma, boşanmış kadınların boşanma süreçleri ve sonrasında yaşadıkları sorunların araştırılması ve bu sorunların neden-sonuçları hakkında geniş bir perspektiften tartışma yürütülebilmesi amacıyla nitel araştırma yöntemi kullanılarak yapılmıştır. Nitel araştırma yöntemi; bireylerin, içinde buldukları gerçeklik hâlini sosyal dünyaları ile algılama biçimlerinin hangi zemin üzerine inşa edildiğinin açıklanmaya çalışıldığı bir yöntemdir. Yorumlama biçiminin fenomenolojik araştırma desenine göre tasarlandığı bu çalışmada, fenomene katılanların fenomene ilişkin oluşturduğu anlamın keşfedilmesi amaçlanmıştır (Merriam, 2018, s. 23). Fenomenolojik araştırma, birden fazla kişinin bir kavram ya da fenomen ile ilgili yaşadıkları tecrübelerin ortak paydada bir araya getirilerek tanımlanmasıdır (Creswell, 2013, s.77). Araştırma tasarımı olarak fenomenoloji,

katılımcının fenomeni yaşadığı gibi tanımlamasına ve böylece olgunun yapısını aktarmaya teşvik etmesi bakımından bu çalışmaya uygunluk göstermiştir.

Araştırma grubu oluşturulurken belirli özellikler barındıran bir gruba odaklanılmış ve dolayısıyla amaçsal örnekleme yöntemi esas alınmıştır. Esenler ilçesinde ikâmet eden ve resmi olarak boşanmış 14 kadın araştırmanın örneklem grubunu oluşturmaktadır. Araştırma, Esenler Sosyal Hizmet Merkezinde bulunan İlk Başvuru Birimine Sosyal Ekonomik Destek (SED) talebi için gelen resmi olarak boşanmış kadınlarla, kendilerine çalışmanın amacından bahsedilerek ve bilgilendirilmiş onam sunularak yapılmıştır. Gönüllü olarak çalışmaya katılmak isteyen kadınlara; yapılan çalışmada alınan bilgilerin Esenler Sosyal Hizmet Merkezinin sunduğu hizmetleri engellemeyeceği ve gizlilik esaslı göz önüne alınarak kişisel bilgilerinin yalnızca çalışma içerisinde kullanılacağı bildirilmiştir.

Görüşmeler, Temmuz 2018 yılı ile Ocak 2019 yılları arasında gerçekleştirilmiştir. Görüşme esnasında, kurum içerisinde müsait olan boş odalar kullanılmıştır. Katılımcılar izin verdiği sürece ses kaydı alınmış, aksi durumda kâğıt-kalem yöntemi ile not tutulmuştur. Görüşmeler sonucunda toplam 228 dakikalık ses kaydı elde edilmiştir. Verilerin word dosyasına dökümü yapıldığında ortaya çıkan 38 sayfalık metin sonucunda elde edilen metinler okunmuş ve katılımcıların deneyimlerini temsil eden tematik ifadeler belirlenmiştir. Tematik açıklamalarda en az iki katılımcının cevabına yer verilmiş, ardından en uygunu metinde kullanılmıştır. Oraya çıkan veri sayfasında katılımcılara “G1, G2...” kodları verilerek gizlilik sağlanmıştır.

Derinlemesine görüşme tekniğinin esas alındığı çalışmanın verileri, sosyo-demografik bilgi formu ve yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak toplanmıştır. Görüşmenin eksenini, yarı yapılandırılmış formda yer alan sorular etrafında şekillenmiştir. Bu formda; boşanma öncesinde aile içi ilişkilere, boşanma kararının verilmesine ve boşanma sonrasında yaşanan zorluklara ilişkin sorular yer almıştır. Demografik bilgi formunda ise; katılımcıların evlilik yaşı, evlilik süresi, çocuk sayısı, çocukların yaşları, boşanma kararı veren taraf, hukuki boşanma sebebi ve konut durumuna dair çoktan seçmeli sorulara yer verilmiştir.

Araştırma sonucunda elde edilen veriler; Evlilik Süreci, Boşanma Süreci, Boşanma Sonrası Süreç olmak üzere 3 ana tema ve bu temalarla ilişkili olan alt temalar aracılığıyla sunulup yorumlanmıştır.

Bulgular

Çalışmanın bulgular kısmında; araştırmadan elde edilen veriler, “Evlilik Süreci”, “Boşanma Süreci” ve “Boşanma Sonrasında Yaşanılan Sorunlar” ana başlıkları altında ele alınmıştır.

Tanıtıcı Bulgular

Katılımcıların demografik özelliklerinin çalışmayı tanıtacak ön bilgiler olduğu düşünüldüğünden, bilgilerin bu safhada paylaşılması uygun görülmüştür. Buna göre; demografik bulgulardan elde edilen verilerle katılımcıların evli kalma süreleri değerlendirildiğinde; 5 katılımcının 1-5 yıl arasında evli kaldığı, 9 katılımcının ise 10-23 yıl arası evlilik süresinin olduğu öğrenilmiştir. Boşanma kararı veren tarafa bakıldığında ise; 10 katılımcı boşanma kararını kendi vermiştir. Katılımcıların en az bir çocuk sahibi olduğu ve en küçük çocuğun 2 en büyük çocuğun 27 yaşında olduğu öğrenilen bilgiler arasındadır. Araştırma grubunu oluşturan kadınların çoğunluğu (9) kirada oturmakta olup, aile yanında kalan kişi sayısı 2, kendi mülkiyeti olan kişi sayısı 1 ve mülkiyeti eşlerden birinin ailesine ait olup oturma hakkı ise kadına ait olan kişi sayısı 2’dir.

Bu kapsamda katılımcıların evlilik süreçleri ve evlenme biçimleri aşağıdaki gibi şekillenmiştir.

1. Evlilik Süreci

1.1. Evlenme Türleri

Evliliğin meydana gelmesinin ilk basamağı eşlerin nasıl tanıştığı ya da evlendiği/evlendirildiğidir. Çalışmada örneklem grubunun aktardığı bilgiler neticesinde öne çıkan evlilik türleri ise; görücü usulü evlilik, akraba evliliği ve tanışarak evlenme şeklinde olmuştur.

1.1.1. Akraba ve Görücü Usulüyle Evlilik

Katılımcılardan üçü görücü usulü ile evlendiğini beyan etmiştir. Söz konusu katılımcıların köken olarak; Siirt, Çorum, Şanlıurfa illerine bağlı oldukları, bu bölgelerden ortalama 14 yıl önce Esenler’e göç ettikleri bilinmektedir. Katılımcılar, kültürel kodların oldukça güçlü olduğu bu bölgelerde, var olan gelenek ve aile yapılarına bağlı olarak en yaygın evlenme türünün görücü usulü olduğunu ifade etmişlerdir.

“Görücü usulü tamamen babamın baskısıyla olmuş bir evlilikti. Ben her ne kadar evlenmek istemesem de 1 yıl boyunca direndim. İntihar da ettim evlenmemek için hatta hastanede kurtarılamıyacak falan da denmişti. Kimyasal yutmuştum sırf evlenmemek için çünkü kesinlikle yaş olarak kendimi hazır hissetmiyordum. Bir de gördüm asla içim ısınmadı ama bizde hani biz Çorumluyuz ama Doğulu şeyiz yani Kürdüz. Bizde o şeylik var hala ve benim 4 tane daha ablam var. Onlar da bu şekilde evlendirildi.” (G3, 35)

Bazı durumlarda görücü usulü evlilik, akraba evliliğini de kapsamıştır. Annesini kaybeden katılımcı, oluşan yeni durum neticesinde evlendirilmiş ve evliliğin, baştan itibaren sorunlu olduğunu şu sözleriyle ifade etmiştir:

“Annemizi kaybetmiştik. Küçük yaşta annemizi kaybettiğimiz için üvey annemiz vardı. Üvey annem kendi kardeşiyle evlendirdi beni. Dolayısıyla hani baştan sonuna kadar sorun vardı yani. Yanlış evlilik, yanlış yaşantı.” (G6, 40)

1.1.2. Tanışa(maya)rak Evlilik

“Severek” veya “tanışarak” şeklinde kategorize edilen evlilik türü kapsamında katılımcıların çoğunluğunun severek evlendiği sonucuna ulaşılmıştır. Fakat görüşmenin devamında katılımcıların evlendikleri kişiyi aslında tam olarak tanıyamadıklarını, evlilik öncesi ve sonrasının farklılık gösterdiğini ifade ettikleri ve bu kapsamda içinde bulunulan evlilik türünü ‘tanışık olunmamış’ bir evlilik olarak nitelendirdikleri görülmüştür. Katılımcılardan biri bu durumu şöyle anlatmıştır:

“Hani bilmiyom ki bi u dönüş oldu. Hani ilk çıkarken ki erkek değildi o. Hani çıkmadan önce bi erkek böyle düşünceli olur hani evlenince böyle böyle mesela falan ya evlendikten sonra pasif, hiçbir sorumluluk almayan, eve bi gelip otel gibi kullanan öyle bir insan çıktı karşıma.” (G13, 39)

İki kez evlilik yapmış olan ve ilk eşiyile olan evliliğini ‘sevmek’ olarak nitelendiren bir katılımcı durumu şu şekilde ifade etmiştir:

“İlk evliliğim mesela 18 yaşında evlendim. O da tanışarak evlilikti ama gelgelelim tanışarak evlenmiyosun. Evlendikten sonra tanıyosun ya bu şekilde oldu. 6 yıl sürmüştü o da.” (G14, 35)

Ailesinin onayı olmadan evlenen bir katılımcı ise evlendiği kişinin geçmişine dair temel bir bilgi olan anne/babanın hayatta olup olmadığı bilgisine dahi sahip olmadığını şu sözleriyle ifade etmiştir:

“O biraz yurtlarda falan büyüdüğünden kopuk olduğundan dolayı tam aile ortamını falan bilmiyordu. O çünkü yurttan büyümüş babasız büyümüş. Evlendikten sonra öğrendim tabii ki de bunları yurttan büyüdüğünü falan daha o kadar çünkü tanıyıyordum ben o kadar.” (G11, 30)

Tanışılmayan süreçte kimi durumlarda eşin zararlı alışkanlıklarının bilinmemesi ve sonradan ortaya çıkması da evlenilen kişiye dair bir diğer soru işaretini oluşturmaktadır. Katılımcılardan biri bu durumu şu şekilde ifade etmiştir:

“O zaten uyuşturucu bağımlısı bir insandı. Evlendikten 3 ay sonra öğrendim ben uyuşturucu kullandığını. İlk zamanlar eve yansıtmadı bunu. Sonra evde kullanmaya başladı.” (G7, 25)

Bir katılımcı ise tanışma süresinin kısıtlılığına vurgu yapmış ve bunun sebebinin geleneksel kodlarla bağlantılı olduğunu alt metinde ifade etmiştir:

“Ben genel müdürlük yapıyordum tanıştık. 15 sene müdürlük yaptım. Orda işe başlamıştım o da teknik bölümdeydi, orda tanıştık. Çok adımız çıkmasın şey olmasın sıkıntı olmasın diye resmi olsun istedik kısa sürdü birkaç ay.” (G4, 40)

1.2. Evlilik Sürecinde Ortaya Çıkan Sorunlar ve Arayışlar

Evlilik sürecinde ortaya çıkan sorunlar ise “aile içi ilişkiler”, “şiddet”, “maddenin kötüye kullanımı”, “ekonomik sorunlar” ve “çocuk” olmak üzere alt başlıklarda incelenmiştir.

1.2.1. Aile İçi İlişkiler

Evlilik sonrasında eşin geniş ailesi ile birlikte aynı hanede ikamet edilmesi durumunda evde huzursuzluğun belirmeye başladığı, eşler arasındaki ilişkinin yeterince gelişmediği ve kadının eşinden ziyade eşinin ailesiyle etkileşimde olduğu görülmektedir.

Bir katılımcı kendisine evlenmeden önce yurtdışında yaşama vaadi verilmesine karşın bunun gerçekleşmediğini ve bu süreçte kayınvalidesi ile yaşadığı sorunları şu şekilde aktarmıştır:

“Mecburen evlendim, çok kötüydü o günler. Ondan sonrası tabii kayınvalidem de çok çektirdi. Çok sıkıntılar yaşattılar bana. Sonra o arada bir bebeğim oldu zaten senede bir geliyordu eşim. Gidiyordu tekrardan o sıkıntılara maruz kalıyordum. Ve orda da gerçekten sana tamamen hizmetçi muamelesi yapıyorlar.” (G3, 35)

Bir diğer açıdan bakıldığında eşin ailesinden kaynaklı oluşan kalabalık ortamın, kadının kendini yalnız hissetmesinin önüne geçemeyebildiği de anlaşılmıştır. Katılımcılardan biri bu durumu ve yalnızlığını şu şekilde ifade etmiştir:

“Onun arkadaş çevresi çok bozdu. İyi insanlar değillerdi onu bozan insanlardı. Mesela bi arkadaşı hırsızdı, bi arkadaşı uyuşturucunun ta dibindeydi. O insanları göre göre o insanlarla takıla takıla hep farklı oluyodu, eve gelmiyodu etmiyodu. Mesela ben tek başıma yaşıyodum. Burdayken ailesiyle birlikte beraberdik onun ama hep tektim yani.” (G7, 25)

1.2.2. Şiddet

Şiddet kavramı son yıllarda oldukça fazla gündeme gelen başlıklardan birisidir. Şiddetin ortaya çıkmasında birçok faktör etkili olabilmektedir, çalışmada da evlilik içi şiddet kapsamında bu faktörlerden bir kısmı tespit edilmiştir. Bu bulgular içerisinde dikkat çeken sebeplere bakıldığında öne çıkan sebeplerden birisi de madde kullanımı ve diğer kötü alışkanlıklardır. Bu alışkanlıkların etkilediği ailelerde ise aile içi şiddet, akıl hastalığı, boşanma, cinsel ve fiziksel istismar riski diğer ailelere göre daha fazladır (Jesuraj, 2012, s. 37-44). Şiddet bu ailelerde en çok görülen olgulardan biridir (Kelebek, 2016). Çalışmada, bu bilgileri doğrular biçimde madde kullanan bireylerin aile içindeki şiddet oranları madde kullanmayan bireylerin ailelerine kıyasla daha fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bir katılımcı eşinin madde kullanımının etkisiyle şiddet uyguladığını şu şekilde dile getirmiştir:

“...sinirli bi insan olduğu için kullandı uyuşturucuyu. Çok sinirli oluyodu. Çocuğunu seviyodu aslında kızını da çok seviyodu, beni de çok seviyodu ama o raddeye gelince bitiyodu her şey gözü görmüyodu dönüyodu.” (G7, 25)

Diğer bir katılımcı ise yaşadığı benzer durumu:

“Onun aldığı alkol bize çok zarar vermeye başladı. Hani fiziksel şiddet eylemi de oldu. İlk başlarda aldığı iki tane bira başlarda etki yapmıyodu. Sonra o biranın haricinde hafta kullanıyormuş ama ben bunu bilmiyordum. Uyuşturucu kullanıyormuş şeker diye tabir edilen. Ben bunları bilmiyordum neden kullandığını ne için kullandığını bana hiçbir zaman böyle problemleri olduğunu söylemedi. Ben bilmiş olsaydım belki tedavisi için yardımcı olurdu ona sonuçta.” (G11, 30) şeklinde ifade etmiştir.

Şiddet kavramı, otomatik bir kelime olarak erkek cinsiyeti ile özdeşleşmiştir. Bunun en görünür biçimi olarak neredeyse her gün medyada görülen erkek şiddetine dair haberler örnek gösterilebilmektedir. Fakat bu çalışma, aile içi sorunların sonucunda kadınların da zaman zaman şiddet uygulayan tarafta yer alabileceğini göstermiştir.

Bir katılımcı şiddet duygusunu ve yansımalarını şu sözlerle ifade etmiştir:

“...ben artık onun üzerine gidip ona zarar vermek istiyordum yani aşırı derecede zarar vermek istiyordum. Böyle evde eşyaları falan devirmeye psikolojik olarak sorunlar şey ediyodu ve bunu çocuklarım çok korkuyodu zaten. Büyük oğlum özellikle beni sakinleştirmeye çalışıyodu. Böyle diyodu ‘anne yapma’ tutuyodu beni hani zarar verme diye kendine. Bunun gibi şeyler oluyodu ama atlatıyoduk.” (G2, 34)

Bir diğer katılımcı ise gerçekleştirdiği bir şiddet eylemini şu sözlerle ifade etmiştir:

“İlk önce saygı bitti dedim. O da işte affet beni falan dedi. Ben de ona bir tokat attım. Dayısının evindeydik o zaman dayısı ölmemişti. Ben bunun yüzüne bir tokat. Bana dedi ki neden vurdun dedi. İlk defa ben eşime el kaldırmıştım. Sen dedim bu tokatı çoktan hakettin ama dedim ben geç kaldım vurmakta.” (G11, 30)

1.2.3. Ekonomik Sorunlar

Evlilik içerisinde en önemli problemlerin başında ekonomik sorunlar gelmektedir. Katılımcıların çoğu eşlerinin sürekliliği olan ve sağlık güvencesinin olduğu bir işte çalışmaktan kaçındıklarını ifade etmişlerdir. Çalışmada elde edilen sonuçlardan biri de katılımcı kadınların eşlerinin çalışmamasından kaynaklı yaşanan maddi problemler nedeniyle istihdama katıldığı ve hanenin geçim kaynağını oluşturduklarıdır.

Bir katılımcı bu durumu şu sözlerle ifade etmiştir:

“...ben de dedim ki ona kahvede böyle yerlerde çalışmaktansa yani sonuçta git dedim kendine sigortalı bir iş bul. Az çok önemli değil. Düzenli bir işin olsun sigortan olsun getirdiğine biz razı oluruz zaten. İyi kötü ben de halı dikerim bir şey yaparım bir şekilde geçiniriz. O hiçbir zaman sabit sigortalı bir işte çalışmak istemedi sıkıya gelemiyordu dik kafalıydı.” (G11, 30)

Evin geçimini sağlamak için çalışmak zorunda kalan diğer bir katılımcı ise geleneksel rollere atıf yaparak çalışma yaşamına ve cinsiyet rollerine ilişkin düşüncesini dile getirmiştir:

“Benim çalışmam yorucu oluyo, stres oluyo sürekli hani yük senin üstünde. Evlenince kocanın üstünde olmalı yük. Hani sen böyle bir şeyleri yardımcı olursun ama yük senin üstüne binince çok kötü oluyor. Daha ağır oluyor. Bütün sorumluluğu sen alıyorsun, bana göre erkek almalı. Evlilikten hemen sonra çalışmaya başladım mecburi ekonomik sıkıntıdan dolayı” (G13, 39)

1.2.4. Evliliği Kurtarma Çabası Olarak: Çocuk

Örneklem grubunu oluşturan kadınların hepsi en az bir çocuğa sahiptir. Katılımcıların kadın kimliklerine ek olarak anne kimliklerinin de var olması annenin ve çocuğun çalışmadaki önemini artırmıştır. Boşanma kararının ertelenme sürecinde çocuğa sahip olmak büyük etken oluşturmaktadır. Cihan'ın yaptığı araştırmadaki bulgulara göre örneklem kapsamındaki boşanan kadınların dörtte üçünden fazlası boşanma kararlarını ertelemelerinde en önemli etkenin ailede “çocuğun varlığı” olduğunu belirtmiştir (Cihan, 2015). Literatürde yer alan (Thomas ve Ryan, 2008) bulgulara paralel olarak çalışmada, evliliğin ertelenmesindeki en önemli etkenin çocuklar olduğu ortaya çıkmıştır. Çalışmanın

ilerleyen bulgularında görüleceği gibi kadınlar, boşanma sonrasında hayatlarını büyük ölçüde çocuklar üzerinden kurgulamıştır.

Bu çalışmada; engelli çocuğa sahip ailelerdeki baba ve çocuk ilişkisinin zayıf olması, kötü giden evliliğin daha da kötüye gitmesi araştırmanın dikkat çeken bulgularından biridir.

Bir katılımcı evlilikteki mutsuzluğun çocuk ile giderilebileceği fikrini şu sözleriyle ifade etmiştir:

“... yıllar geçti hep birbirimizi yedik evin içinde. Mutsuz bir evlilikte çocuk oldu sonra hadi ikinci çocuk dediler şans, daha iyi olursunuz. Olmadı. Artık bende biraz güçlü yaşım gereği güçlü hissedince kendimi ayrılma kararı verdim” (G2, 34)

Evliliğin kurtulmasının çocuk ile mümkün olmadığını deneyimleyen bir katılımcı ise kendi fikrini şu sözlerle açıklığa kavuşturmuştur:

“Zoraki evlenmiş olmama rağmen evlilikte direttim. Dedim helalim alışmam gerekir. Boşanma fikri hiç olmadı aklımda olmazdı da. İlk çocuğu yaptık umut olur sandım evde bir neşe olur diye düşündüm. Ardından yine huzursuzluk olmaya başladı derken ikinci çocuğu da yine evin neşesi olur düşüncesiyle dünyaya getirdim fakat öğrenmiş oldum ki çocuk asla evliliği kurtarmıyor.” (G10, 35)

Katılımcılardan üçünün engelli çocuğa sahip olduğu öğrenilmiştir. Ailede kurtarıcı rolünü üstlenen çocuk engelli olduğunda aile içindeki huzursuzluğun arttığı, çocuğun evliliği kurtarmak yerine ebeveynlerde sarsıcı etki yarattığı ve aile üyelerinde çocuğun engelini kabullenmeme duygusunun varlığı dikkat çekmektedir. Bir katılımcı üç çocuğunun da engelli doğması ile ilgili durumunu şu sözleriyle ifade etmiştir:

“Bi kızımız oldu işitme engelli olduğunu duyduk. 16 yaşında bilinçsiz bir şekilde anne oldum. Askere gitti eşim o da küçük yaşta tabii hani aramızda 5 yaş vardı. O askere gidip geldikten sonra ikinci çocuğuma hamile kaldım. O da işitme engelli olduğunu öğrendik. İşitme engelli olduktan sonra eşim bir tane olduğunda fazla şey yapmadı. İkinci olduğu zaman bir de kız çocuğu olduğu zaman daha da tabii şey sürecini yaşadık. İki tane işitme engelli çocuğumuz yeterli

dediğimizde eşim: illa ailesinin baskısıyla erkek çocuğu da olsun. Belli bi tedavi almadan üçüncü çocuğumuzu düşündük keza üçüncü çocuğum da işitme engelli oldu. E tabii bu defa hayat bize daha çok zorluklar yaşattırdı. Maddi manevi yıpranmamıza neden oldu.” (G6, 40)

Eşlerin eğitim durumlarının birbirinden farklı olması durumunda da birtakım sorunların yaşandığı görülmüştür. Bir katılımcıya göre bu sorunların başında, durumlar ve olaylar karşısında yapılan farklı değerlendirmeler ve çocuğa yönelik farklı ebeveyn tutumları gelmektedir. Katılımcı, eğitim durumundan kaynaklı olarak çocuk ile ilişkisinin eşine göre farklı olduğunu ve eşi özelinde kendi gözündeki baba imajını şu sözlerle ifade etmiştir:

“Ben daha geniş olarak düşünüyorum, daha hoşgörülü olarak düşünüyorum, daha yapıcı düşünüyorum. Onların belirli kalıpları var, o kalıpların dışına çıkmıyorlar ve çıkmak istemiyorlar. Ben çocuklarımla beraber olsun ailemlle beraber olsun tiyatroya giderim, sinemaya gidebilirim. Çocukları sosyal aktivitelere sokarım ama onlar için gerek yok böyle şeylere. Onlar için sadece bir arada oturmak, sohbet etmek ya da kadınlar evde yemek yapsın, çocuklara baksın, biz çıkalım erkekler olarak gezelim, içelim. Alkolü de vardı maalesef kendisinin. Alkol alalım bu yani evle alakası yoktu. Onlar için çocuklar sadece ihtiyaçları görülüp bırakılacak, beslenicek bir varlık o kadar.” (G4, 40)

2. Boşanma Süreci

Boşanma düşüncesinin oluşması, boşanma kararının verilmesi, boşanma davasının açılması ve bu esnada karşılaşılan güçlükler boşanma süreci içerisinde değerlendirilmektedir. Kadının boşanma sürecine ilişkin hukuki haklarından habersiz olması, sürecin işleyişini ve kadının boşanma sonrasındaki hayatını etkileyen önemli bir sorundur. Aşağıda bu süreçlerden bahsedilmiştir.

2.1. Boşanmayı Zorlaştıran Sebepler

Evliliğin bitirilmesine dair oluşan düşünce boşanma sürecinde değerlendirilmektedir. Kişinin zihninde oluşan boşanma düşüncesinin eyleme dönüşmesinde birtakım engeller bulunmaktadır. En temelindeki engel, kişinin aile kavramına yüklediği anlam doğrultusunda baba ve çocuğun bir arada yaşaması gerektiğine olan inançtır. Diğer bir engel ise araştırmanın başında

değınildiği üzere evlilik türünün evlilik sürecinde ve sonlandırılmasındaki etkisidir. Bu sebeple ailesinin yanına dönmekte güçlük çeken kadınlar boşanma kararını erteleyebilmektedir.

Görücü usulü ile evlenen bir katılımcı eşi ile ayrılmaya karar vererek geleneksel rollere karşı geldiğini ancak bu durumun kabul görmediğini şu ifadeleriyle açıklamıştır:

“Babamın evine bi kaç kere gittim geldim ayrılcam dedim. E köy ortamı olduğu için babam buna karşı çıktı. ‘Hayır ayrılma olmaz’ geri gönderdiler beni. E tabii bi kaç kere denedim. Akraba amcamızın oğluydu onun için de hani ayrılma zaten köy ortamında ayrılmak olmuyo, sıkıntı o zamanlar hiç yoktu.” (G2, 34)

Farklı bir katılımcı kültürel kodların ayrılık kararındaki etkisini şu sözleriyle ifade etmiştir:

“Evliliđimizin ilk 5-6. ayından sonra onun kötü huylarını fark etmeye başladım. Sonra işte ben çocuk falan olunca hamile falan kalınca işte benim ailem de Doğulu olduğu için hani Mardinli olduğu için sonuçta boşanmaya sıcak bakmıyorlar falan ayrılmaya hoş bakmıyorlar. İşte eşindir falan boşanma yok. Hep böyle ailem bizim evliliğimizde başından beri şeyin (ailenin) vardı etkisi vardı” (G11, 30)

Diğer taraftan ise, eşlerin doğduğu ve büyüdüğu yerleşim yerlerinin kültürlerinin evlilik sürecinde önemli bir etkisi olduğu görülmektedir. Kadının almış olduğu boşanma kararının içinde buldukları topluluğun kültüründe kabul görmemesi, evinden ayrılan kadının aidiyetinin sorgulanması ve böyle durumlarda yeniden eşine “teslim edilmesi” söz konusu olabilmektedir. Benzer bir durum katılımcı tarafından şöyle ifade edilmiştir:

“Ben bu adamla birlikte olmak istemiyodum falan. Bi gün tuttu kolumdan babamın evine götürdü. Al dedi kızınız. Bana aynı doğuda nasılsa kızın bana kadınlık yapmıyor attı beni üstlerine. Ona rağmen yarım saat sonra tekrardan. Yani işte bu kızın bi gururu var mı, şeyi var mı hiçbir önemi yok. Tekrardan paket yapıp gönderdiler. Hiçbir şekilde benim düşüncelerimi asla şey yapmazlardı. Her türlü hareketi yapabilirdi, her türlü hakareti yapıyordu.” (G3, 35)

Ayrılık gerçekleştiğinde gidilebilecek bir yerin olmaması ve kadında “Kendim ettim kendim buldum, bu yüzden cezamı çekmeliyim,” gibi düşüncelerin oluşması da evliliğin sonlandırılmamasının nedenleri arasında gösterilebilir. Kocanın tehdidi ve ilişkiye sadakatsizliğine rağmen çocukları kaybetme korkusu nedeniyle evliliğin sürdürülmesi bir diğer neden olarak işaret edilebilir. Bir katılımcı bu durumu şu şekilde ifade etmiştir:

“Çocuklar 5-6 yaşına geldiğinde huzursuzluk başladı, başkalarıyla görüşüyordu. Boşanma istediğimde beni tehdit ediyordu çocuklarını alırım senden diye. Ben de çocukların büyümesini bekledim. Aileme söylemedim hiçbir şekilde çünkü severek evlenmişim ve ben ettim ben çekerim hesabına yani. Hiç kimseye bir şey söylemedim.” (G1, 45)

Evlilik türünün boşanma kararında oynadığı rolün önemi, ailesinin onayı olmadan evlenen bir katılımcı tarafından şu sözlerle aktarılmıştır:

“Öğrendim ki hayatında biri olduğunu. Yine ben çocukları babasıdır diye yine iki çocuğum ortada kalmasın diye gine şey yaptım yani yaptığını yedim diyim. O da neden iki tane çocuğum olduğu için. E şimdi aile de diyor sen bize sormadan kaçtın gittin. Yine arkamdalar ailem ama işte çocuklarım var nereye kadar ailemin yanında kalabilirdim.” (G9, 33)

2.2. Boşanma Kararının Verilmesi

Bu çalışmada yer alan kadınlar, Sancaklı'nın bulgularına benzer olarak ortalama 12 yıl evliliğini sürdürmüştür (Sancaklı, 2014). Fakat Battal'ın yaptığı araştırmada beş yıldan önce anlaşmazlıkların boşanma davasına dönüşme oranı %54.3, 10 yıldan çok %24.8 olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada yer alan 14 katılımcıdan 13'ü en az 5 yıl evli kalmıştır. Bu durumda bulgular Battal'ın çalışması ile örtüşmemektedir (Battal, 2008). Yine Tor'un 1993 yılında yaptığı çalışmada boşanmaların %78.8'inin, evliliğin ilk 10 yılı içinde görüldüğü öğrenilmiştir. Çalışmamızın bulgularına bakıldığında katılımcıların 9'unun 10 yıldan fazla süredir evli olduğu bilgisi edinilmiştir (Tor, 1993). Tüm bunların öncesinde boşanma kararının nasıl verildiği de çalışmada önemli bir veriyi oluşturmaktadır.

Elde edilen bulgular sonucunda boşanma kararının verilmesinde boşanmayı engelleyen aile üyesinin vefatının, kadınların evliliğe dayanma güçlerinin

kalmamasının, bu kararı destekleyen çocukların varlığının etkili olduğu anlaşılmıştır. Bir katılımcı babasının vefatı sonucunda aldığı boşanma kararını şu sözleriyle ifade etmiştir:

“Babamın vefatı daha güç verdi tabii bana. Babam vefat etmeden önce sabrediyordum. Baktım babam vefat edince dedim ki daha dayanmam yani. Bu adama niye dayanacam ki, niye çekeceğim dedim. Bitirme kararı aldım ve bitirdim.” (G2, 34)

Eşinden şiddet gören bir katılımcı ise uygulanan şiddetin boyutuyla ilişkilendirerek kendine uygulanan şiddeti affettiği fakat çocuklara uygulanması durumunda boşanmaya karar verdiğini belirtmektedir:

“Kavga dövüş vardı. Çocuklara da darp falan vardı. Evliliğimin başından beri olan bu. 16 sene çektim yani. Ben iki 3 kere dava açtım ilk başta affettim. Yani sonra şiddet olayı büyüdükçe sürekli hakaret şiddet hepsi olunca yeniden dava açtım. Bi de çocuklarım da darp yedi o arada o yüzden boşanmayı tamamen kabul ettim.” (G14, 45)

Boşanma kararının, aileden veya çevreden destek görülmemesi nedeniyle genel olarak tek başına alındığı ve kimseyle paylaşılmayıp gizlendiği görülmektedir. Bunun sebebi anlatılan durumun anlaşılacak olması ve kadının evlenirken kendi başına aldığı kararın yıllar geçse de evlilik sürecine ve boşanma kararına etki etmesidir.

“Ailem kabul etmek istemedi. Evlenip ayrılıp ailenizle kalmak çok ciddi bir baskı. Bi de yapısal olarak zaten hep güçlü görünüyorsunuz, hep diksiniz kimseye muhtaç değilsiniz ama süreç içerisinde o psikoloji insanı çok fazla yıpratıyor. Bu acıyı paylaşacak etrafınızda hiç kimsenin olmaması en ağır şey. Çünkü insanlar inanmıyor senin üzüleceğine senin böyle bir şeyden etkileneceğine. Ailem ayıp gördü sen istedin, sen evlendin nolucak şimdi sürekli nolacak şimdi nolucak şimdi neden neden... Anlatmaya çalışıyorsun olmuyor sürekli sorular sürekli baskı.” (G4, 40)

2.3. Boşanma Sürecine Yönelik Tutumlar (Hukuki Bilgi Eksikliği)

Boşanma davası öncesinde, sırasında ve sonrasında katılımcıların haklarına dair bilgi sahibi olmamaları, hak aramalarının da önüne geçen bir sebep

olmaktadır. Nitekim, kadının kendi haklarıyla ilgili sahip olduğu farkındalığın, evlilik sürecinde kimi zaman şiddeti engelleyen bir unsur olarak ortaya çıktığı anlaşılmıştır. Boşanma dava süreçlerine bakıldığında çoğu zaman hak talep etmemek ve bir danışmandan yardım almamak ortak özellikler arasındadır. Benzer niteliklerin görüldüğü Arpacı ve Tokyürek'in yaptığı araştırmaya göre, bireylerin %71.7'si boşanma sırasında bir danışmandan yardım almamıştır (Arpacı ve Tokyürek, 2012).

Bu çalışmada; boşanma davasının uzun sürmesi, haklarının ne olduğunun bilinmemesi, nafaka talep etmemek gibi sorunlar boşanma sürecinde karşılaşılan sorunları oluşturmuştur. Boşanma davasının uzun sürmesine ilişkin olarak alınan bilgiler kapsamında sürecin ortalama 1 ile 3 yıl arasında sürdüğü öğrenilmiştir. Eşlerin mahkemeye katılmaması, süreci uzatan etkenlerin başında gelmektedir. Bu uzun süreçte iki kadın arasında, eşlerinin boşanma davasından vazgeçerek kendilerine döneceği fikri hâkim olan düşüncedir. Çelişki yaratan kısım ise boşanma kararını kadınların kendilerinin almış olmasıdır. Boşanma kararını kendi veren katılımcı mahkeme sürecinde yaşadığı duygu durumunu şu sözlerle ifade etmiştir:

“Boşanma uzun sürdü, 1 buçuk sene falan sürdü. Hiçbir mahkemeye falan katılmadı. Ailesine söyledim teyzelerine söyledim. Hani en azından ben ona kırgındım, kırgındım en azından belki telaftı eder, gelir gönlümü alır, belki çocuklarını bizi seviyorsa mücadele eder, ders çıkarır, tekrar düzgün bir işe başlar, gider tedavi olur, bize belki yaptığı hataların farkına varıp daha iyi sınımsız sarılır diye ben bekledim. Ben de o süreç içinde bekledim ama hiçbir adım atmadı. Bizi tek başımıza bıraktı. Yakınlarımızda ev tutabilirdi, bağı koparmayabilirdi o da bağı koparmayı tercih etti.” (G11, 30)

Diğer taraftan ise boşanma davasını açan eşine karşılık kadının mahkemeye katılmama süreci vardır ve yine bu süreç de boşanmayı uzatan sebeplerdendir. Burada dikkat çeken unsur kadının haklarına dair bilgi sahibi olmamasıyken; kadınların bu süreçte eşinin kendisinden boşanmayacağı, aldatılmış veya şiddet görmüş olması fark etmeksizin evliliğin devam edeceğine yönelik olan inançları da üzerine dikkat çekilmesi gereken bir diğer noktadır. Bir katılımcı bu durumu şu sözleriyle ifade etmeye çalışmıştır:

“2017 yılında boşandık. 23 yıl evli kaldık. Beni aldattığı kadın davaya verdi. Eski eşim beni evden kovup duruyordu. Meğerse 15 gün kadın

evden ayrı kalırsa boşanma sebebi oluyormuş, sonradan öğrendim. Ben de eşim için ne yapar ne eder beni boşamaz diyordum. Oğlum reşit değildi 5-6 ay vardı reşit olmasına. Velayet istedi, geçinemediğimizi iddia etmiş. Çocuğu isteyince 5 yaşındaki çocuğum alınıyormuş gibi hissettim. Mahkemelere gitmeyi tercih etmedim yüzünü görmemek için 3 yıl sürdü. Anlaşmalı olmadı yani çekişmeli boşanmaydı.” (G1, 45)

Bir danışmandan yardım almamak aynı zamanda boşanma sırasında nafaka talep etmemeyi de beraberinde getirmektedir. Örneğin; araştırma grubunu düşük eğitim düzeyine sahip kadınların oluşturduğu Soygan’ın çalışmasında; 30 katılımcıdan yalnızca 2’si nafaka almaktadır. Bunun nedenleri arasında yasal hakların bilinmiyor oluşu temel problemi oluşturmaktadır (Soygan, 2019). Bu çalışmada, haklarını bilmediğini ifade eden diğer bir katılımcı nafaka sürecindeki zorluklarını şöyle dile getirmiştir:

“Hiçbir şekilde haklarımı bilmiyordum. Sadece barodan istediğim avukat talebinde bulundum ve avukatım bana bilgi verdiği sürece. İşte hani çocukların hakkını alayım zaten ben kendim çalıştığım için sadece çocuklar için nafaka talebinde bulundum. Keza onu da almadım ve çok uzun bir süre geçti. Kendisi iş açtığı halde maalesef hiçbir şekilde nafaka talebimize cevap verilmedi yakalandığı halde yine alamadık böyle geçti yani” (G6, 40)

Bir katılımcı haklarını bilmiyor olmasını gereksinim doğrultusunda değerlendirmiş ve şiddet eylemine değin hak arama ihtiyacı duymadığını ifade etmiştir:

“Ben hiçbir hakkımı bilmiyordum. Hiçbir zaman da arama gereği duymamıştım. Ne zamanki bu mahkeme olayı olunca, darp olayı olunca oradaki emniyetteki insanların bana söylemesi bilgilendirmesiyle ben bazı şeylerin farkına vardım.” (G11, 30)

Yapılan görüşmelerde bir diğer husus, kadınların boşanma sürecinde eşlerinden maddi açıdan hiçbir hak talep etmemeleridir. Bu süreçte tek istekleri, çocuklarının velayeti olmaktadır. Kadınların ekonomik olarak yetersiz olmaları durumu değiştirmemekle birlikte çocuklarının yanlarında olmaları kendileri için yeterli olmaktadır:

“Anlaşmalı yaptık çünkü bir an önce ben ondan kurtulmak istiyordum. Hiçbir şekilde maddi manevi tazminatta bulunmadım. Hiçbir şekilde

hiçbir şey istemedim. Yeter ki dedim artık kurtuluyum. Ben sadece ona şart koydum. Dedim ki; çocuklarımın velayeti bende olacak, çocuklarım benim yanımda olacak, o şartla sana dedim her şeyini bırakırım. Hiçbir şekilde tazminat ya da evinden hiçbir eşya almam. Evimden bir iğne bile almadım. Hiçbir şey almadım sadece iki çocuğumu aldım, bir valiz aldım, kıyafetimi aldım çıktım yani. Her şeyini ona bıraktık. Evi de vardı sadece küçük çocuğum için devlet 300 lira nafaka bağladı o kadar yani.” (G2, 34)

“Tek hedefim vardı kızımı alıp ordan çıkıp gitmekti, öyle bi ortamdan gitmekti. Ben hatta nafaka falan hiçbir şey istemedim ondan. Hiçbir şey istemiyorum senden dedim. Bunu mahkeme günü de söyledim. Dedim hiçbir şey istemiyorum ben, senden yeter ki bitsin dedim bu evlilik.” (G7, 25)

3. Boşanma Sonrası Süreç

Evliliğin sonlandırılmasıyla kadının hayatında nüfus kimlik belgesinden ikametgâh adresine kadar birçok değişiklik meydana gelmektedir. Akoğlu ve Küçükkaragöz tarafından yapılan çalışmada kadınların boşanma sonrasında yaşadığı zorluklar, büyük oranda ekonomik sıkıntı, konut bulmada zorluk, çevre ve aile baskısı yaşama olarak sıralanmıştır (Akoğlu ve Küçükkaragöz, 2018). Bu çalışmada da boşanma sonrasında, kadınların büyük çoğunluğunun öncelikli olarak ekonomik zorluk, ardından çevre baskısı yaşadığı elde edilen sonuçlar arasındadır.

Bu bölümde boşanmış kadınların hayatlarını devam ettirirken yaşadıkları deneyimlere ve toplumsal hayatta karşılaştıkları sorunlara değinilmiştir.

3.1. Değişimi

Boşanma sonrası yaşanan sorunların başında değişen çevre gelmektedir. Evliliğin sonlanmasıyla kadının çevreden ve dolayısıyla bulunduğu konuttan ayrılması, çocukların değişen aile yapısını hissetmelerine zemin hazırlamaktadır. Bu çalışmada boşanma sonrasında kendi benliklerini çocuk üzerinden inşa eden kadınların büyük sorunlar yaşadıkları anlaşılmıştır. Tor'un araştırmasında; boşanma sonrasında kadınların %49.09'unun ailesinin yanına yerleştiği görülmekteyken, tek başına yaşamaya başlayanların oranı %30 olarak bulunmuştur (Tor, 1993). Çalışmamızda kadınların yalnızca 2'si aile yanında

yaşamakta olup diğer katılımcılar çocukları ile kirada veya kendi evinde yaşamaktadır.

Katılımcı, yaşadığı yerden ayrılmasıyla birlikte çocuklarında oluşan etkiyi şu sözleriyle aktarmaktadır:

“Büyük oğlum benim evim Esenler diyordu. Biz mesela Bahçelievler ’de bile kaldığımız zaman kalamıyordu çocuk orda. Ben buraya geldiğim zaman diyordu hani başımdan aşağı sanki bi sıcak su dökülmüş gibi çünkü diyodu ben Esenlere alıştım. Hani oraya bile gelmek istemiyordu.” (G2, 34)

Bir katılımcı ise ikametgâh adresini çocukları için değiştirmedigini dile getirmekte, aynı zamanda ailesi ile birlikte yaşamama kararını da bu sebeple almadığını vurgulamaktadır:

“Ailemden ayrı oturuyorum. Neden ayrı oturuyorum, annem dedi ki; gel beraber oturalım. Boşandıktan sonra sırf kızlarımın psikolojisi daha bozulmasın diye dedim napar ederim evime bir şekilde bakarım çocuklar etkilenmesin diye. Çünkü babaları gitti zaten psikolojileri bozuldu. Şimdi annelere gitsem 3 kardeşim var hani o ortama alışamazlar. Kendi hayatları var o yüzden onu seçtim ben. Kendi evimizdeyiz 5 yıldır aynı evde oturuyorum. Eşimle de oturuyordum zaten o evde şimdi hala oturuyorum.” (G13, 39)

3.2. Çocuk ve Anne İlişkisi

Evliliğin oluşma biçiminden kaynaklı sorunlarda, boşanma süreci ve boşanma sonrasında bu durumdan en fazla etkilenen grup çocuklar olmaktadır. Çocukların ev içerisinde yaşanan değişimlere yakından şahit olması yaşamlarında psikolojik bir etkiye neden olmaktadır. Velayeti annede olan çocuk için, eve düzenli gelen babanın artık evine gelmiyor olması boşandıktan sonra meydana gelen değişimlerin en belirgin örneğidir. 1989 yılında Hawkins ve Belsky (aktaran ASAGEM, 2011) tarafından yapılan tek ebeveynlik deneyimi yaşayan babaların çocukları ile ilişkilerini inceleyen araştırmada, çocukların cinsiyetinin babanın çocuklarla kurduğu ilişkide önemli rol oynadığını belirtmiştir. Buna göre boşanmış kadınların çocukları ile kurduğu ilişkilerin de bu bağlamda değerlendirilmesi uygun görülmüş ve araştırmadan; erkek çocukların yalnızca anne ile yaşaması hâlinde kadının toplumsal rollerini hem anne hem baba olarak

yürütmesinin erkek çocuk için yetersiz kaldığı sonucu çıkarılmıştır. Diğer yandan boşanma çocuklar açısından değerlendirildiğinde, küçük çocuğun bu süreçten büyük çocuğa oranla daha fazla etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır. Nitekim bunun sebepleri arasında küçük çocuğun evde baş gösteren sorunlara daha az maruz kalması ya da var olan sorunları daha az algılaması olarak gösterilebilir.

Katılımcılar çocuklarının boşanma sonrasında daha içe kapanık, daha az paylaşımcı olduklarını belirtmişlerdir. Çocukların içinde buldukları durumu anne ile paylaşmamalarının sebebi annenin vereceği tepki olmaktadır.

Bir katılımcı, babanın yerine getirdiği görevleri kendisinin üstlenmesinin çocuktaki etkisini şu sözlerle dile getirmiştir:

“Çocuklarım bir anda babalarını kaybetmiş gibi hissettiler kendilerini. Sonuçta ne kadar da olsa babaları her akşam geliyordu eve. Ne bileyim onun gelmesiyle mutlu oluyorlardı sadece. Bi yere gezmek istediklerinde bunu ilk söylecekleri kişi babaları olduğunu düşünüyolardı. Onun şeyini hissettiler mesela ben çocukları berbere götürüyordum saçlarını kestirirken sonuçta bir çocuk babasının götürmesini ister annesini istemez. Orda baba sevgisini veremedim.” (G11, 30)

Velayetin annede olduğu durumlarda çocuğun belirli günlerde babasında kalması söz konusudur. Fakat bu durum kimi katılımcılarda yalnızlık hissi yaratmıştır. Katılımcılar, boşanma sonrasında çocuklarına daha fazla anlam yüklemekte ve onlarla daha yoğun bir bağ kurmaktadırlar.

Çocuklar, babalarını özlediklerinde veya yanına gitmek istediklerinde, anne, çocuğu paylaşmak istemeyebilmektedir. Bir katılımcı bu durumu şu sözlerle açıklamıştır:

“Ben de herhalde biraz bazı anneler gibi çok fazla o yana kaysın istemiyorum mu istemiyorum napıyorum herhalde biraz kaysın istemiyorum ve benle dertleşemiyor o konuda. Teyzesine daha çok söylüyormuş hani özlüyorum ben onu falan diye ama bana diyemiyor onu özlüyorum beni gönder falan diyemiyor. Çünkü neden ben o olmayınca evin içinde kendimi çok boşlukta hissediyorum mutsuz hissediyorum o gittiği zaman sanıyorum dünyam yıkıldı kaybettim diyorum herhalde öyle hissediyorum.” (G2, 34)

Bir katılımcı ise boşanma sonrasında bazı işleri kendi başına yerine getiremediğini dile getirmiştir:

“Çocuklar daha çok içine kapanık daha çok böyle mutsuz, üzgün. Yaşadıkları hiçbir acıyı anlatmıyorlar, yaşadıkları hiçbir sıkıntıyı anlatmıyorlardı. Elinden geleni yapıyorsun ama yalnız olmuyor.” (G4, 40)

Velayetin babada olduğu durumda ise çocuğun annesi ile olan iletişimini boşanma sorgusu üzerinden kurduğu şu örnekle görülmektedir:

“Sürekli arıyordu çocuk, onun yanındaydı. Anne neden böyle yaptınız, anne neden şöyle oldu, anne bak ben babamın yanında kalıyorum. Anne nolur geri dön, anne nolur şöyle yap. Yani çocuk çok etkilendi aşırı derecede.” (G12, 35)

3.3. Gizlenen Yeni Durum (Medeni)

Kadınların, yeni oluşan ‘bekâr’ kimliklerini çevre ile paylaşmadıkları ve mahalle sakinleri tarafından eşi sorulduğunda boşanmanın üstünü örtecek şekilde cevap verdikleri görülmektedir. Boşanma olgusu kimi zaman yakın akrabalarla dahi paylaşılmamaktadır. Bir katılımcı kendini güvende hissetmek amacıyla boşanmasını gizlediğini şu sözleriyle ifade etmektedir:

“Kendim hiçbir zaman çevreme karşı boşanmış olduğumu söylemedim, gizli tuttum. Kötü gözle bana bakmasınlar, laf atmasınlar. Ne bileyim kendimi kötü hissetmemek, daha fazla güvende hissetmek için ben böyle hep evliymiş gibi davrandım. Boşandığımı komşulardan olsun, beni tanıyanlardan, selam verenlerden olsun hep gizledim. Evli olduğumu söyledim eşimi sorduklarında. Çalışıyor, iyi, köye gitti, annesine gitti. O şekilde geçiştiriyordum.” (G11, 30)

Bir diğer katılımcı, boşanmış olduğunu çevre ile paylaşmamasının yanı sıra, resmî kurumlarda ibraz edilmesi gereken nüfus kimliğini de gizlediğini aktarmıştır:

“Yıllarca eşimden ayrı olduğumu kimseye söylemedim. Kimliğimi dahi değiştiremedim artık banka başvurularında bulunduğum zaman resmi yönde boşanmamız gerçekleştiği için artık bankaya başvurduğumuz zaman kimliğimin değişimini istedikleri zaman kimliğimi kaybettim deyip de eski kimliğimle işlem yaptığım zamanlar çok olmuştur.” (G6, 40)

Boşanmış kadının toplumda zarar göreceği düşüncesi kadınların ortak kaygısını oluşturmaktadır. Bu sebeple boşandığını saklayan bir katılımcı durumu şu sözleriyle açıklamıştır:

“Oturduğumuz yerde bekar diyemiyoduk, yani dul diyemiyoduk, boşanmış diyemiyoduk çünkü neden boşanmış deseydik gerçekten de toplumumuzu biliyorsunuz. Acaba bize bir şey düşer mi diye korkular da yaşıyoduk. Gerçekten Türkiye’de kadın olmak çok zor.” (G2, 34)

3.4. Kadının Çalışma Hayatı

Boşanma sonrasında evin ve çocukların giderlerini karşılamak amacıyla çoğu kadının çalışma hayatına girdiği öğrenilmiştir. Çocukların annenin çalışmasından olumsuz yönde etkilendiği, annenin yokluğunu hissettikleri ve özellikle küçük çocukların annenin çalışıyor olmasından daha çok etkilendiği elde edilen sonuçlar arasındadır. Bir katılımcı şu sözleriyle ifade etmiştir:

“Ben çocuklarım etkilenmesin diye çalışıyorum. Küçük kızım aşırı düşkün. Bazen gidiyorum tekstilde mesai oluyor. Geç olunca kafayı yiyor. ‘Anne nerdesin? Anne özledim, anne çabuk gel’ falan işte. Ne bileyim bir şekilde çarkı çevirmeye uğraşıyorum.” (G13, 39)

Kadının iş ve çocuk dengesinde yerini kaybettiği, çocuklarına ayırdığı zamanın yetersiz olduğu, çalışma saatlerinin çocukların beklediği ilgiyi karşılayamayacak kadar fazla olduğu fakat tüm bunlara rağmen çalışmak zorunda olduğu katılımcı tarafından anlatılmıştır:

“Şu an çalışıyorum, sabah 8 akşam 7. Eve geliyorum yemek mi yapacağım çocuklarla mı ilgileneceğim temizlik mi yapacağım? Çocuklarıma daha çok vakit ayırabilseydim daha iyi olurdu. Örneğin hastayken yanında kaldığımda iyiye gidiyordu ama mecburum çalışmak için başka çıkar yolum yok. Çocuğum: ‘anne beni lunaparka götür’ diyor sürekli. Ben de isterdim bunları yapmak, vakit ayıramıyorum. Çalışmak istemiyorum, param yetmiyor.” (G8, 29)

Katılımcıların çoğu fason işi tercih etmektedir. Eşlerinden kalan borçları ödemekle yükümlü olan kadınlar sigortalı işe girdikleri takdirde maaşlarının büyük çoğunluğunun krediye gideceği düşüncesi ile günlük getirisi az işlerde çalışmaktadır. Bu durumu katılımcı şu sözleriyle izah etmiştir:

“...sigortada da çalışmaya gelince de 4 tane de haciz var. Çalışma hayatım olsa o maaştan bana geriye ne kalıcak onu da bilmiyorum.”
(G3, 35)

Tekstilde çalışan bir katılımcı ise oluşan yeni dul kimliğinin hayatında yarattığı olumsuzlukları ve iş hayatında kendisine yönelik olan bakış açısını şu şekilde ifade etmiştir:

“Boşandıktan sonra tekstilde işe başlamıştım. Herkes sana başka gözle bakıyor bir sürü patron çalışan teklif ediyor. Zaten asla artık çalışmam tekstilde. Başiboş kadın olarak görülüyorum. Kısaca boşandıktan sonra hiçbir şey eskisi gibi olmuyor tek cümle ile böyle özetleyebilirim” (G10, 35)

3.5. Sosyal Yardımlar ve Sosyal Destek Mekanizmalarına Bakış

Katılımcıların hepsi Esenler Sosyal Hizmet Merkezinden ekonomik destek almakta veya ekonomi destek almak için başvuruda bulunmuşlardır. Çalışmada sosyal yardımlara ilişkin formda bir soru olmamasının yanı sıra, görüşmeler sonucunda ortaya çıkan yeni temayı bu bölüm oluşturmaktadır.

Bir katılımcı ekonomik destekten yararlanmaya yönelik bakış açısını şu sözleriyle dile getirmiştir:

“Kimseden yardım almadım ben. Çocuk okutuyodum, çocuk esirgemeye yardım etmeyi çok seviyorum ama şu anda ben yardıma muhtaç duruma düştüm. Utanarak geldim buraya açıkçası yerin dibine girdim.” (G4, 40)

3.6. Yeniden Evlilik Düşüncesi

Katılımcıların çoğu yeniden evliliğe, yeniden aile kurmaya sıcak bakmamaktadır. Bunun beraberinde oluşan karşı cinse güvensizlik duygusu, başka biri ile yeniden aile olma düşüncelerini zayıflatmaktadır. Öte yandan bazı katılımcılar yeniden evliliği istediklerini, kendilerine yardımcı olacak birine ihtiyaç duyduklarını ve erkeğin yapabileceği işleri kendilerinin yapamadıklarını, bu konuda zaman zaman zorluk çektiklerini ifade etmişlerdir. Bir diğer katılımcı, içinde var olduğu yapının aile olmadığını, çocuğunun aile ortamında büyümesini istediği için yeniden evlilik düşündüğünü beyan etmiştir:

“İnsan istiyor yani kendi çevresindeki evli insanları gördüğün zaman istiyosun ki çocuğun güzel sağlıklı bi ortamda büyüsün, babayı bilsin. Kendi babası olmasın ama bir düzenli aile ortamında büyüsün çünkü benim şu an büyüttüğüm ortam bi aile ortamı değil yani.” (G7, 25)

Yeniden evlilik düşünen ve düşünmeyen katılımcılarda benzer duyguların var olduğu görülmektedir:

“Yeniden evlilik düşünüyorum ama insan nasıl bir insan çıkar karşına, ne derece ne verebilir sana ve bunlar ikinci kez olunca ve çocuklarım var. Çocuklarımı ayırır mı benden, ister mi istemez mi düşüncelerim var. Bu yüzden evliliğe sıcak bakmıyorum. Korkularım var” (G2, 34)

“Yeniden evlilik düşünmüyorum aynı şeyleri yaşamak istemiyorum korkuyorum.” (G1)

Farklı bir katılımcı, erkeklere ilişkin genel bir güvensizlik hâlinin olduğunu şöyle ifade etmiştir:

“...hiç güvenim yok erkeklere karşı hani hiç yok. İkinci kez evlenirsem o da güvenemiyorum çünkü konuştuğunla evlendiğin kişi aynı değil.” (G13, 39)

Katılımcıların yeniden evlilik sürecinde kendilerinden önce çocuklarını düşündükleri gözlemlenmiştir. Çocukların cinsiyeti de diğer önemli bir faktördür. Bir katılımcı yeniden evlilik fikrinin oluşmayışını şu sözleriyle açıklamaktadır:

“Evliliğe bir de şu konuda sıcak bakmıyorum: kız çocuğum olduğu için ve kızım 12 yaşında ve benim boyuma geldi nerdeyse ve bu zamanda baba dahi evladına farklı gözle bakarken, ben bir adamla evlendiğimde rahat edemem. Yani çocuğumdan kız çocuğumdan dolayı rahat edemem. Ona yarın öbür gün şey yapar farklı gözle bakar mı diye bundan dolayı da böyle.” (G3, 35)

3.7. Gelecek Beklentisi

Araştırmada son olarak kadınlara boşandıktan sonra geleceğe dair planları ve beklentileri hakkında sorular yöneltilmiştir. Kadınların kendi yaşamlarına dair beklentilerinin var olmaması dikkat çekmiştir. Hayatın anlamına ilişkin bağı, çocuklar üzerinden kurdukları anlaşılacaktır.

Bir katılımcı, yaşadığı sürecin kızına yansımaması ve hayat döngüsünün benzer olmaması için kızının okumasına ayrıca özen gösterdiğini, kendi kararlarını kendi verebilen bir birey haline gelebilmesini istediğini şu sözleriyle ifade etmiştir:

“Benim derdim şuanda 2 oğlum var. Onları da okutucam Allah ömür ve sağlık verdiği sürece ama kızımın okumasını çok istiyorum. Neden istiyorum biliyo musunuz? Ben çaresizlikten 16 yıl evli kaldım ama ben istiyorum ki kızım çaresizliğinden dolayı evliliğini sürdürmesin, mutlu olduğu için evliliğini sürdürsün.” (G3, 35)

Benzer biçimde bir farklı katılımcı da kendi hayatına birikim yapmayacağını ve çocukları için emek sarf edeceğini şu sözleriyle dile getirmiştir:

“Kendi işyerimi açıp çocuklarımın başında olabileceği bir iş açmak. Ben kimya üzerine yapıyodum daha önceden gayrimenkulü. Tekrar bi yer açmak, çocuklarıma ayaklarını yere basabilecek, kimseye muhtaç olmamalarını sağlayacak duruma getirmek. Gururlu onurlu hayat sürdürmek (çocuklarına). Kendime dair bir beklentim yok. Ben hayatı noktadım.” (G4, 40)

Sonuç ve Tartışma

Bu çalışmada boşanmış kadınların yaşadıkları sorunlar, geniş çerçevede değerlendirilmesi bakımından evlilik sürecinden itibaren incelenmiştir.

Araştırmanın bulguları; evlilik süreci, boşanma süreci ve boşanma sonrası süreç başlığı altında ele alınmıştır. Evlilik sürecinde öne çıkan sorunlar eşin madde kullanımı ve şiddet olmuştur. Madde kullanan kişilerin şiddete meyilli hâle geldikleri ve bu durumun evlilik sürecine zarar verdiği görülmektedir (Ögel, 2010). Dolayısıyla madde kullanımı, boşanmaya yol açan önemli bir neden olarak gösterilebilmektedir (Montenegro, 2004). Yine hane içi ilişkilere bakıldığında çalışmada, ekonomik yetersizlikler veya savrukluğun da boşanma nedenleri arasında yer aldığı görülmüştür (ASAGEM, 2014).

Çalışmanın devamında boşanma sürecinin önündeki engeller; evlenme türü, geniş ailenin sahip olduğu kültürel kodlar ve aynı zamanda çocukların varlığı olarak sıralanmıştır. Bireylerin evlenmeye nasıl karar verdikleri boşanmayı da etkileyen bir süreçtir. Çalışmada severek evlenen bireylerin boşanma kararını

almalarının güçleştiği ve “kendim ettim kendim buldum” düşüncesi ile evliliği sürdürmeye uzun süre devam ettikleri gözlemlenmiştir. Aynı zamanda, Türk toplumundaki geniş aile yapısı, evliliğin sadece eşler arasında yürütülmesine engel olmakta (Çiçek, 2014) ve bu durum yakın çevrenin evliliğe müdahalesiyle boşanmanın gecikmesinde rol oynamaktadır.

Diğer yandan tüm katılımcıların en az bir çocuğa sahip olduğu bilinmektedir. Çalışmada, sorunlu evliliğin devam ettirilmek istenmesinde en büyük etkenin çocuklar olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çocukların, boşanmanın yaratabileceği olumsuz koşullardan etkilenmemeleri evliliğin sürdürülmesinin gerekçesini oluşturmaktadır. Alanda yapılan diğer çalışmalar incelendiğinde boşanmanın ertelenmesindeki en önemli etkenin çocuk olduğuna ilişkin sonuçlara rastlanılmaktadır (ASAGEM, 2008; Çiçek, 2014; Eryavuz ve Birecikli, 2018; Montenegro, 2004). Bununla birlikte çalışmada elde edilen bir diğer bulgu olarak da çocuğun evliliğin sürdürülmesinde bir araç olarak kullanılabilirdiği, bazı kadınların evlilikteki sorunlarını çözebilmek için çocuk sahibi oldukları tespit edilmiştir.

Boşanma süreçlerinde ise eşler arası iletişimsizlik, yavaş işleyen mahkeme süreçleri ve sorunlardan kaçma eğilimlerine bir de hukuki hakların tam olarak bilinmiyor olması eklenince sürecin doğru işletilememesi gibi bir sonuç doğmaktadır. Boşanma sonrasında çoğu kadın açısından hayati bir öneme sahip olan nafaka talebi konusu bile bu süreçte göz ardı edilebilmektedir. Mesela kadınların eski eş ile iletişim kurmaktan kaçınma gibi nedenlerle nafaka talebinde bulunmadıkları (Uğur, 2014) veya çalışmamızda da öne çıkan bir neden olarak nafaka hakkının çocukların velayetini alabilmek için talep edilmediği görülmüştür.

Boşanmanın ardından ciddi ekonomik sıkıntılar yaşandığı ve sosyal destek mekanizmalarından yararlanma konusunda da çekincelerinin olduğu görülmüştür. Bu çalışmanın bulgularına paralel olarak bazı çalışmalarda da boşanmış kadınların yaşadıkları sorunların başında ekonomik sorunların olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin Arıkan, çalışmasında boşanmış kadınların yaşadıkları en büyük sorunun ekonomik sıkıntı (%88.6) olduğu belirtmiştir (Arıkan, 1996).

Boşanmış kadınların boşanma sonrasında yaşadığı diğer sorun da toplumda boşanmaya yönelik olan olumsuz bakış açısıdır. Çalışmada kadınların, kendilerini boşanmış kadın imajına yönelik yargılardan ve yaşayabilecekleri

taciz benzeri olumsuz durumlardan korumak amacıyla, medeni durumlarını gizledikleri öğrenilmiştir (ASAGEM, 2014). Benzer nitelikteki bulgulara, Türkiye’de boşanmış kadınları konu alan diğer çalışmalarda da rastlanmaktadır (Çiçek, 2014; Kavas, 2010; Uzunoğlu, 2016). Toplumun boşanmış kadınlara yönelik tutum ve davranışlarını içeren bulgular Türkiye ile sınırlı değildir. Örneğin; İran’da, Güney Asya’da, Bangladeş’te ve Keşmir’de yapılan araştırmaların sonucunda boşanmalara yönelik toplumdaki olumsuz yaklaşımların kadınlar üzerinde tehdit algısı oluşturduğu, bu çalışmaların ortak bulgusu olarak dikkat çekmektedir. Boşanmış kadınlar, olumsuz yaklaşımlardan endişe duymakta ve bu davranışa maruz kalmamanın yollarını aramaktadır (Guru, 2009; Khan ve Hamid, 2020; Parvez, 2011; Zare, Aguilar-Vafaie ve Ahmadi, 2017). Nitekim damgalama ve sosyal dışlanma çalışma hayatında da görünür olmaktadır ve kadınlara olumsuz deneyimler yaşatabilmektedir (İlhan, 2020; Sarpkaya, 2013). Öte yandan konuyla ilgili bir çalışmada, bahsedilen sosyal zorlukların, ebeveynlerin kadına destek vermesi hâlinde azaldığı ifade edilmektedir (Rathi ve Pachauri, 2017), Nitekim boşanmış kadınların boşanma aşamasında ve topluma yeniden uyum sağlamasında ebeveynlerin desteğinin önemli olduğu bu çalışmada da gözlemlenmiştir. Buna yönelik ailelerin bilinçlendirilmesinin önemi ortaya çıkmıştır.

Son olarak boşanma sonucunda farklı bir muhite taşınmasıyla birlikte sosyal çevrenin değişiminin çocuklar üzerinde yarattığı duygusal ve davranışsal etkiler, bu çalışmada öne çıkan bulgular arasındadır. Alıştığı sosyal ortamın yanı sıra, babasının da eksikliğini hisseden çocuklar, anneye olan iletişimlerinde daha hırçın hâle gelebilmekte bu durum da kadının karşısına ek bir sorun olarak çıkabilmektedir. Katılımcılar, özellikle küçük çocukların bu süreçten çok fazla etkilendiklerini ifade etmişlerdir. Yine benzer konudaki bazı çalışmalar, küçük çocukların boşanma sürecinden daha fazla etkilendiğini ortaya koymaktadır (Gökçe, 2020).

Her ne kadar bu çalışmanın bulguları sonucunda birtakım genellemelere ulaşılmış olsa da çalışmanın bulgularının kültürel unsurlar içerdiği göz önüne alınmalıdır. Bu açıdan elde edilen bulguların bir kısmı dünyanın farklı coğrafyalarındaki çalışmalarla paralellik içermekle birlikte kültüre bağlı yerel unsurlar da barındırmaktadır. Çalışmada elde edilen bulgular; boşanma sonrası süreçte kadınların hayata tutunma hususunda oldukça zorlandıklarını ortaya koymaktadır. Bu zorlanmanın temelinde de gerek ekonomik, gerek kültürel ve

sosyal zeminin ve gerekse hak arama süreçlerindeki bilgi eksiklerinin olduğu görülmektedir. Aynı zamanda bazı kültürel normlar ve boşanma karşıtı tutumlar da kadınların boşanmalarını engelleyen faktörler olarak öne çıkmakta; bunun yanı sıra boşanmış kadın için medeni halin de bir kaygı unsuru olduğu gözlemlenmektedir. Bu kapsamda kadınların boşanma sürecinde yaşadıkları sorunların çözümlenmesi noktasında, hukuki hakları konusunda farkındalık yaratacak danışmanlık hizmetlerinin sunulması ve mahkeme süreçlerinin hızlandırılmasının önemi ortaya çıkmaktadır. Burada ayrıca, boşanmanın yarattığı duygusal yüklerden dolayı psikososyal destek hizmetlerinin sunulması, yürürlükte olan diğer hizmetlerin kalitesinin iyileştirilmesi de önem taşımaktadır. Bağlama özgü önlemlerin alınarak kadınların kimlik algılarını ve topluma uyumlarını iyileştirmek adına çalışmaların yapılmasının gerekliliği ortaya konmaktadır.

Elde edilen veriler ve genel olarak modern toplum perspektifinden baktığımızda aile kurumu ve bu kuruma yönelik eleştirilerin, kuruma bakış açısının ve kurumun anlamının dönüştüğünü söylemek mümkündür. Hatta bazı çalışmalar aile kurumunun ortadan kalktığını veya kalkacağını dahi iddia etmektedir. Bu açıdan bakıldığında gerek artan boşanma oranları gerekse de toplumsal rollerin dağılımı konusundaki dönüşümler dikkate alındığında, önümüzdeki süreçlerde bir bütün olarak aile konusunun, kadın erkek ve çocuk bağlamında tartışmaların odağında olacağı aşikârdır. Bu anlamda bu alana yönelik yapılan veya yapılacak çalışmaların toplumsal süreçleri açıklama ve anlama konusunda önemli olduğunun altını çizmek gerekmektedir. Bu çalışmanın da bu çaba için bir katkı olduğu düşünülmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Yazar Katkısı: Çalışma Konsepti/Tasarımı: F.K., O.K.; Veri Toplama: O.K., F.K.; Veri Analizi /Yorumlama: O.K., F.K.; Yazı Taslağı: F.K., O.K.; İçeriğin Eleştirel İncelemesi: F.K., O.K.; Son Onay ve Sorumluluk: F.K., O.K.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The authors declared that this study has received no financial support.

Authors Contributions: Conception/Design of study: F.K., O.K.; Data Acquisition O.K., F.K.; Data Analysis/Interpretation: O.K., F.K.; Drafting Manuscript F.K., O.K.; Critical Revision of Manuscript F.K., O.K.; Final Approval and Accountability: F.K., O.K.

Kaynakça/References

- Akoğlu, Ö. A., & Küçükkaragöz, H. (2018). Boşanma Nedenleri ve Boşanma Sonrasında Karşılaşılan Güçlüklere İlişkin Bir Araştırma: İzmir İli Örneği . *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 29(1), 153-172.
- Arkan, Ç. (1996). *Halkın Boşanmaya İlişkin Tutumları Araştırması*. Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.
- Arpacı, F., & Tokyürek, Ş. (2012). Boşanmış Bireylerin Yeniden Evlilik Konusundaki Görüşlerinin İncelenmesi. *Akademik Bakış Dergisi*, (31), 1-15.
- ASAGEM. (2008). *Türkiye Boşanma Nedenleri Araştırması (TBNA)*. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- ASAGEM. (2011). Tek Ebeveynli Aileler Araştırması. T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- ASAGEM. (2014). *Türkiye Boşanma Nedenleri Araştırması* . Ankara : T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Battal, A. (2008). *Boşanma Sebepleri. Bilimsel Araştırma Projesi Uygulama Sonuçları*. İstanbul: Eflatun Matbaacılık.
- Can, İ. (2014). Moderniteden Postmoderniteye Ailenin Ontolojisi Ya da Modern Çekirdek Aile Çerezleşiyor mu? M. Aydın (Dü.) içinde, *Aile Sosyolojisi Yazıları* (s. 51-81). İstanbul: Açılım Kitabevi.
- Canatan, K. (2009). *Aile Sosyolojisi*. İstanbul: Açılım Kitap.
- Cihan, Ü. (2015). Boşanan Kadının Durumu: Elazığ İli Örneği. *Yüksek Lisans Tezi*. Elazığ: T.C. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Creswell, J. W. (2013). *Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Çiçek, Z. (2014). Boşanmanın Sosyolojik Analizleri: Denizli Kenti Örneği . *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. Denizli, Türkiye: T.C. Pamukkale Üniversitesi: Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dikeçligil, B. (2012). Aileye Dair Kabullerin Ezber Bozumu. *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, 8(31), 21-52.
- Dünya Gazetesi. (2010, Haziran 18). *2009'da 591,742 çift evlendi*. Şubat 21, 2021 tarihinde <https://www.dunya.com/gundem/2009039da-591742-cift-evlendi-haberi-117790> adresinden alındı
- Eryavuz, A. K., & Birecikli, Ş. Ü. (2018). Türkiye’de Kadının Boşanması: Yaşam Analizi Modelleri. *Çalışma ve Toplum*, (3), 1227-1252.
- Gittins, D. (1991). *Aile Sorgulanıyor!* (T. Erdem, Çev.) İstanbul: Pencere Yayınları.
- Gökce, B. (2020). Boşanmış Ebeveynlerin Boşanma Nedenleri ve Boşanma Kararlarına İlişkin Nitel Bir Araştırma. *Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü .
- Gökçe, B. (1976). Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme. *Hacettepe Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 8(1-2), 47-67.

- Guru, S. (2009). Divorce: obstacles and opportunities - South Asian women in Britain. *The Sociological Review*, 57(2), 285-305.
- İlgar, Ş. (2003). Evlilik Birlikteliğinin Bozulması - Boşanma. H. Yavuzer (Dü.) içinde, *Evlilik Okulu* (s. 231-242). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- İlhan, Ü. D. (2020). 21. yüzyılda çalışma hayatında bir damgalama ve sosyal dışlanma unsuru olmaya devam eden boşanma olgusu: Kadın çalışanlar üzerine nitel bir analiz. *İzmir İktisat Dergisi*, 35(3), 511-530.
- Jesuraj, M. J. (2012). Impact of Substance Abuse on Families. *Rajagiri Journal of Social Development*, 4(2), 34-44.
- Kavas, S. (2010). Post-divorce experience of highly educated and professional women. *Unpublished doctoral dissertation*. Ankara, Turkey: Middle East Technical University.
- Kelebek, G. (2016, Ankara). Aile İçi Şiddete Maruz Kalarak Boşanmış Kadınların Yaşam Deneyimleri. *Yüksek Lisans Tezi*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Khan, T. A., & Hamid, W. (2020). Lived experiences of divorced women in Kashmir: a phenomenological study. *Journal of Gender Studies*, 1-16.
- Merriam, S. B. (2018). Nitel Araştırma Türleri. *Nitel Araştırma: Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber* (F. K. Canbaz, & M. Öz, Çev., 3. Baskı b., s. 21-37). içinde Ankara: Nobel Yayınları.
- Merter, F. (1990). *1950-1988 Yılları Arasında Köy Ailesinde Meydana Gelen Değişmeler: Malatya Örneği* (2. b.). Ankara: Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Montenegro, X. P. (2004). *The Divorce Experience: A Study of Divorce at Midlife and Beyond*. Washington, D.C.: AARP.
- Murdock, G. (1949). *Social Structure*. New York: The Macmillan Company.
- Ögel, K. (2010). *Sigara, Alkol ve Madde Kullanım bozuklukları: Tanı, Tedavi ve Önleme*. İstanbul: Yeniden Yayınları.
- Öz, N. (2019). Modern-Seküler Süreçte Ailenin Çözülmesi. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6(11), 795-836.
- Parvez, K. N. (2011). Social changes and women-initiated divorce in Dhaka, Bangladesh: Gaining or losing power? *Unpublished master's thesis*. Bergen, Norway: University of Bergen.
- Rathi, P., & Pachauri, J. (2017). Problems faced by divorced women in their pre and post-divorce period: A sociological study with reference to District Meerut. *Journal of Pharmacognosy and Phytochemistry*, 7(1), 207-212.
- Sancaklı, D. (2014). Boşanmış Annelerin ve Çocuklarının Boşanma Sürecine İlişkin Yaşantıları. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul.
- Sarpkaya, O. A. (2013). Boşanmış Kadınlarda Toplumsal Baskıya Direnme Stratejileri: Van Örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(26), 29-50.
- Sayın, Ö. (1990). *Aile Sosyolojisi*. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- Schaefer, R. T. (2013). *Sosyoloji* (12. b.). (S. Coşar, Çev.) Ankara: Palme Yayıncılık.

- SEKAM. (2016). Türkiye’de Aile (Ailenin Yapısal Özellikleri, İşlevleri ve Değişimi). İstanbul: Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Araştırmalar Merkezi Yayınları.
- Soygan, H. (2019). Boşanmış Kadınların Boşanma Sebepleri ve Boşanma Sonrası Karşılaştıkları Güçlüklerin Sosyolojik Analizi: Yozgat İli Örneği. Yozgat: Yozgat Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şentürk, Ü. (2008). Aile Kurumuna Yönelik Güncel Riskler. *Aile ve toplum eğitim araştırma dergisi*, 4(14), 7-31.
- Thomas, C., & Ryan, M. (2008). Women’s Perception of the Divorce Experience: A Qualitative Study. *Journal of Divorce & Remarriage*, 49(3-4), 210-224.
- Timurturkan, M. (2020). Aile Birliğinin Bozulması: Boşanma ve Yeniden Evlenme. N. Adak (Dü.) içinde, *Değişen Toplumda Değişen Aile Sosyolojik Tartışmalar* (4. b., s. 201-218). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Tor, H. (1993). Boşanma ve Boşanmış Kadınların Psiko-Sosyal Ekonomik Durumları Üzerine Bir Araştırma. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- TÜİK. (2020, Şubat 26). Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, 2019. Şubat 21, 2021 tarihinde <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Boşanma-İstatistikleri-2019-33708> adresinden alındı
- Uğur, S. B. (2014). Günümüzde Kadının Boşanma Deneyimleri: Akademisyen Kadınlar Üzerine Bir Araştırma. *Mediterranean Journal of Humanities*, 4(2), 293-326.
- Uzunoglu, N. (2016). Türkiye’de Boşanma Nedenleri: Bolu İli Örneği. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Bolu, Türkiye: T.C. Abant İzzet Baysal Üniversitesi.
- Zare, S., Aguilar-Vafaie, M. E., & Ahmadi, F. (2017). Perception of Identity Threat as the Main Disturbance of Iranian Divorced Women: A Qualitative Study. *Journal of Divorce & Remarriage*, 1-15.